

Z kroniki naukowej

REALIZACJA PROBLEMU RESORTOWEGO R III/4 W LATACH 1982-1983

W latach 1976 - 1980 w Instytucie Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu realizowany był problem resortowy R III/4 „Zagadnienia Historii Niemiec oraz stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich”. W wyniku prowadzonych badań powstało szereg interesujących prac monograficznych, studiów i rozpraw, które w znaczny sposób poszerzają naszą historiografię w zakresie niemcoznawstwa¹. Osiągnięte rezultaty badawcze i organizacyjne, jak i pozytywne recenzje ekspertów przesądziły o tym, iż Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki zdecydowały się na kontynuację problemu w następnym pięcioletciu. Z przyczyn od wykonawców niezależnych zlecenie generalne wraz z zabezpieczeniem finansowym na kontynuację badań otrzymał Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza dopiero 4 marca 1982 r. Niezależnie jednak od takiego stanu rzeczy prowadzone były nadal prace w zespołach badawczych ukształtowanych w latach 1976 - 1980. Główny wysiłek skierowano na sprawy wydawnicze, w wyniku czego w 1982 roku ukazały się dwie monografie, dwie prace zbiorowe oraz jedno wydawnictwo źródłowe².

W zatwierdzonym na lata 1982 - 1985 planie problemu resortowego R III/4 „Dzieje społeczeństw i państw niemieckich oraz stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich” położono główny nacisk na badanie ewolucji społeczeństw niemieckich od czasów najdawniejszych do dni współczesnych, procesów kształtowania się narodowości niemieckich, rozwoju doktryn prawnych i kierunków filozoficznych, rozwoju języka i kultury, kształtowania się państwowości, genezy współczesnych systemów i doktryn politycznych ze szczególnym uwzględnieniem kwestii jedności Niemiec, badanie niemieckiej ekspansji wschodniej, militarizmu i imperializmu prusko-niemieckiego oraz ewolucji stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich. Prace naukowo-badawcze i organizacyjne realizowane są w obrębie dziewięciu grup tematycznych:

1. Dzieje Niemiec,
2. Stosunki słowiańsko-germańskie i niemiecko-polskie do XVIII wieku.
3. Gospodarka niemiecka i słowiańsko-niemieckie stosunki gospodarcze XIX i XX wieku,

¹ T. Kotłowski, R. Wryk, *Badania niemcoznawcze w ramach Problemu Resortowego R III/4*, „Przegląd Zachodni”, nr 1 - 2/1981, ss. 137 - 150.

² Cz. Łuczak, *Polityka ekonomiczna Trzeciej Rzeszy w latach drugiej wojny światowej*. Poznań 1982; H. Olszewski, *Nauka historii w upadku. Studium o historiografii i ideologii historycznej w imperialistycznych Niemczech*. Poznań—Warszawa 1982; *Państwa bałkańskie w polityce imperializmu niemieckiego 1871 - 1945*. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego, Poznań 1982; *Studia z dziejów myśli politycznej w Niemczech XIX i XX wieku*. Praca zbiorowa pod red. H. Olszewskiego, Poznań 1982; E. Makowski, *Wybór tekstów do historii niemieckiego ruchu robotniczego 1848 - 1945*. Poznań 1982.

4. Dzieje niemieckiej myśli politycznej,
5. Dzieje kultury niemieckiej,
6. Dzieje społeczeństwa i kultury politycznej państw niemieckich czasów najnowszych,
7. Ekonomiczno-polityczne aspekty powiązań gospodarki RFN z krajami socjalistycznymi,
8. Społeczno-polityczne i gospodarcze aspekty rozwoju NRD,
9. Współpraca przygraniczna Polski i NRD w latach 1949 - 1984.

W realizacji problemu biorą udział placówki naukowe Poznania, Wrocławia, Krakowa, Szczecina i Zielonej Góry. Całością prac kieruje zespół koordynacyjny, którego przewodniczącym jest prof. dr Antoni Czubiński. W poszczególnych grupach tematycznych realizowane są badania zespołowe oraz indywidualne.

W grupie pierwszej prowadzone są prace pod kierunkiem prof. dr A. Czubińskiego nad trzypłomową syntezą *Dzieje Niemiec* oraz nad tematami z zakresu historii Niemiec i stosunków polsko-niemieckich w okresie imperializmu, tj. w latach 1871 - 1945. Ważnym przedsięwzięciem naukowym i organizacyjnym grupy było przeprowadzenie w dniach 27 - 28 września 1982 r. konferencji naukowej pt. *Polityka mniejszościowa Niemiec w Europie w latach 1918 - 1945*. Wzięło w niej udział 58 naukowców z najważniejszych ośrodków badań niemoznawczych w Polsce oraz dwóch naukowców z NRD. Konferencja ta miała istotne znaczenie dla przygotowywanej syntezy historii Niemiec i wieloaspektowych badań nad złożoną problematyką mniejszościową w Europie w latach 1918 - 1945. Plonem konferencji jest wydany przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza tom studiów³. Zawiera on 24 teksty pogrupowane w trzech częściach: 1. Polityka mniejszościowa Niemiec w Europie w latach 1918 - 1939, 2. Mniejszość niemiecka w Polsce okresu międzywojennego, 3. Hitlerowskie „rozwiązanie” problemu mniejszości niemieckiej.

W 1983 r. drukiem ukazał się pierwszy w historiografii polskiej obszerny wybór źródeł archiwalnych, drukowanych i prasowych dotyczących genezy i przebiegu Powstania Wielkopolskiego 1918 - 1919⁴.

Z prac zakończonych w 1983 r. na szczególne podkreślenie zasługuje rozprawa habilitacyjna dra Przemysława Hausera: *Niemcy wobec sprawy polskiej (październik 1918 — czerwiec 1919)*. Jest to pierwsza w naszej literaturze historycznej całościowa próba opracowania monograficznego jednego z kilku najistotniejszych problemów badawczych dotyczących uwarunkowań zewnętrznych kształtowania się państwa polskiego w pierwszych miesiącach jego istnienia. Wnosi ona istotny postęp w poznanie bardzo ważnego okresu w dziejach Polski i Niemiec, przy czym postęp ten da się stwierdzić w obu zasadniczych sferach poznania, a mianowicie wzbogacenia naszej wiedzy wieloma informacjami szczegółowymi oraz w sferze interpretacji. Praca P. Hausera pozwala lepiej zrozumieć złożoność położenia odradzającej się Polski niepodległej w okresie od listopada 1918 r. do czerwca 1919 r. Umożliwia pełniejsze, bardziej precyzyjne dostrzeżenie związków między relacjami polsko-niemieckimi a polsko-czechosłowackimi czy polsko-radzieckimi. Praca ta ukaze się drukiem nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

³ *Rola mniejszości niemieckiej w rozwoju stosunków politycznych w Europie w latach 1918 - 1945*. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego, Poznań 1984.

⁴ *Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1919. Wybór źródeł*. Opracowali A. Czubiński i B. Polak, Poznań 1983.

W końcu 1983 r. przekazano do druku pracę zbiorową pod redakcją A. Czubińskiego *Faszyzm niemiecki z perspektywy półwiecza. Studia i materiały*. Praca ta zawiera 21 tekstów, które prezentują aktualny stan badań nad hitleryzmem ze szczególnym uwzględnieniem jego stosunku do wschodnich sąsiadów Niemiec. Poszczególne artykuły pozwalają prześledzić ewolucję dyskusji na temat faszyzmu oraz ukazują niektóre jego mniej znane cechy i przejawy działania. W przekonaniu zespołu koordynacyjnego problemu praca ta pozwoli przypomnieć czytelnikom dramatyczne fakty i wydarzenia, pogłębia dyskusję nad genezą i obliczami narodowego socjalizmu, ukazuje jego powiązania międzynarodowe oraz pobudza do refleksji nad problemem odpowiedzialności za jego zbrodnie. Ponadto w grupie tematycznej: *Dzieje Niemiec* koncentrowały się prace organizacyjne o charakterze koordynacyjnym. Do druku przekazany został *Wykaz tematów badań niemcoznawczych prowadzonych w Polsce*. Obejmuje on tematy planowane i realizowane z zakresu szeroko pojmowanego niemcoznawstwa do 1985 roku.

Głównym osiągnięciem w grupie tematycznej: *Stosunki słowiańsko-germańskie i niemiecko-polskie do XVIII wieku* było zorganizowanie w dniach 14-16 listopada 1983 r. ogólnopolskiej konferencji naukowej nt. Niemcy—Polska w średniowieczu. Podczas konferencji wygłoszono 23 referaty i komunikaty, z których część dotyczyła społecznych, ekonomicznych i politycznych dziejów Niemiec średniowiecznych; pozostała, przeważająca część poświęcona była stosunkom polsko-niemieckim w średniowieczu. Plan konferencji opublikowany zostanie przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Pod naukowym kierownictwem prof. dr Jana Żaka z Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza kontynuowano prace wykopaliskowe w ramach tematu: *Kształtowanie się pogranicza słowiańsko-germańskiego w pierwszych wiekach naszej ery i wzajemne stosunki etniczne*. Zrealizowano w 1983 r. prace wykopaliskowe w Dębczynie koło Białogardu (stanowisko 38) na osadzie wielokulturowej, rejestrując ślady osadnictwa z czterech jednostek kulturowych: 1. kultury pucharów lejkowatych, 2. kultury zachodniolużyckiej, 3. kultury oksywskiej, 4. kultury wczesnego średniowiecza. Głównym celem prowadzonych prac terenowych było rozpoznanie bezpośredniej peryferii zwartej osadnictwa z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w mikroregionie „dębczyńskim” oraz weryfikacja danych archiwalnych odnośnie osady Dębczyno (stanowisko 38). Ponadto kontynuowane były w tej grupie prace nad dziejami Słowiańszczyzny połabskiej, osadnictwem Nowej Marchii, obroną polskiej granicy zachodniej od XV do końca XVIII wieku oraz przemianami etnicznymi na Pomorzu Zachodnim.

W grupie trzeciej prowadzone są prace badawcze nad problemami historii gospodarczej Niemiec XIX i XX wieku oraz słowiańsko-niemieckimi stosunkami gospodarczymi w tym okresie. W 1983 r. ukazały się drukiem dwa opracowania, które realizowane były w latach 1976-1980⁵. Ponadto do druku przekazano pracę prof. dr Czesława Łuczaka *Dzieje gospodarcze Niemiec 1871-1945*. Jest to pierwsza w naszej historiografii monografia na ten temat. Oparta ona została na źródłach archiwalnych polskich i zagranicznych oraz najnowszej literaturze przedmiotu. Znacznie zaawansowana jest druga praca tegoż autora, poświęcona polsko-niemieckim stosunkom gospodarczym w latach 1871-1945. Jej zakończenie przewidziane jest na przełom lat 1984/85. Inne, opracowane w tej grupie tematy, poświęcone są polityce ludnościowej oraz strukturze społeczno-gospodarczej Niemiec,

⁵ A. Dmitrzak, *Hitlerowskie kontrybucje w okupowanej Polsce 1939-1945*. Poznań 1983; M. Walczak, *Walka ekonomiczna narodu polskiego 1939-1945*. Warszawa 1983.

polityce ekonomicznej Niemiec wobec narodów słowiańskich na Bałkanach w XIX i XX wieku oraz roli mniejszości niemieckiej w strukturze gospodarczej Polski w okresie imperializmu.

Badania nad dziejami niemieckiej myśli politycznej prowadzone są przez pracowników Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Koncentrują się one zasadniczo na okresie III Rzeszy. Przygotowywane są zarówno prace poświęcone teoriiom faszyzmu, ideologii tzw. lewicy NSDAP jak i syntetyczny zarys historii niemieckiej myśli politycznej.

Zadania badawcze grupy tematycznej: Dzieje kultury niemieckiej prowadzone są w trzech podzespołach: 1. Stosunki polsko-niemieckie a literatura niemiecka. XVIII-XX wieku, 2. Faszyzm niemiecki a kultura, 3. Obraz RFN i Austrii w literaturze współczesnej. W pierwszym podzespole większość wykonawców skoncentrowała się w latach 1982-1983 na gromadzeniu źródeł i literatury oraz pisaniu pierwszych wersji swych prac. Do ważniejszych osiągnięć zaliczyć należy ukazanie się drukiem dwóch tomów studiów, których współwydawcą był doc. dr Tadeusz Namowicz⁶ oraz pracy będącej dokumentacją literatury NRD, w tym także „tematu polskiego” w tej literaturze⁷. Podzespół: Faszyzm niemiecki a kultura pracuje pod kierunkiem prof. dr Huberta Orłowskiego. W ramach prowadzonych badań podjęto współpracę naukową z Uniwersytetem Marcina Lutra w Halle na temat tradycji i poszukiwań tradycji kulturalnych przez faszyzm niemiecki. Efektem tej współpracy są organizowane co dwa lata kolokwia naukowe. Materiały z pierwszego kolokwium, przeprowadzonego w 1982 r. w Halle, ukazały się drukiem⁸. Kolejne kolokwium na temat tradycji kulturalnych i manipulacji tymi tradycjami przez faszyzm niemiecki odbyło się w Poznaniu w dniach 18-20 czerwca 1984 r. Prof. dr Bogusław Drewniak opracował w ramach przygotowanej monografii *Ekspansja kulturalna Trzeciej Rzeszy w Europie 1933-1945* fragment poświęcony ekspansji nazistowskiego filmu w okresie drugiej wojny światowej na całym okupowanym obszarze. Ponadto opublikował on w RFN zmienioną, niemieckojęzyczną wersję swojej książki *Teatr i film Trzeciej Rzeszy*⁹. Wykonawcy podzespołu: Obraz RFN i Austrii w literaturze współczesnej opublikowali w czasopiśmie „*Studia Germanica Posnaniensia*” szereg studiów poświęconych twórczości i osobowości twórczej znanego pisarza zachodniemieckiego Günтера Grassa. Jeżeli chodzi o tematykę austriacką, to ważnym wydarzeniem było tutaj zorganizowanie w Poznaniu w kwietniu 1983 r. międzynarodowej sesji naukowej poświęconej twórczości Eliasa Canettiego. Materiały z tej sesji ukażą się drukiem nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza oraz Wydawnictwa Carl Hanser Verlag w Monachium. Z tematów indywidualnych w 1983 roku zakończona została rozprawa doktorska mgr Marii Machońko: *Konstrukcja świata przedstawionego w prozie Gottfrieda Benn*

Zadania badawcze grupy tematycznej: Dzieje społeczeństwa i kultury politycznej państw niemieckich czasów najnowszych realizowane są przez pracowników Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Realizowane tematy dotyczą okresu III Rzeszy oraz czasów współczesnych, z ukierunkowaniem na zagadnienia związane z funkcjami szeroko traktowanej kultury zarówno w poli-

⁶ *Parallelen und Kontraste. Studien zu literarischen Wechselbeziehungen in Europa zwischen 1750-1850*, Berlin-Weimar 1983; *Lessing und Probleme der deutschen und polnischen Aufklärung*, Wrocław 1983.

⁷ M. Dietrich, H. Orłowski, *Annäherung und Distanz. DDR-Literatur in der polnischen Literaturkritik*, Halle/S. 1983.

⁸ *Traditionen und Traditionssuche des deutschen Faschismus*, Halle/S. 1983.

⁹ B. Drewniak, *Das Theater im NS Staat*, Düsseldorf 1983.

tyce wewnętrznej, jak i zagranicznej RFN. Najbardziej zaawansowany jest temat opracowywany przez prof. dr Karola Fiedora: Współpraca polskich i niemieckich pacyfistów. W ramach tego tematu K. Fiedor przygotował do druku monografię o Carlu von Ossietzkym.

Prace w grupie tematycznej: Ekonomiczno-polityczne aspekty powiązań gospodarki RFN z krajami socjalistycznymi koordynowane są przez Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1983 roku badania koncentrowały się na rozwiązaniu dwóch zasadniczych problemów: 1. przedstawieniu ogólnych uwarunkowań i form współpracy RFN z krajami socjalistycznymi, 2. analizie szczegółowej stosunków polityczno-ekonomicznych RFN z wybranymi krajami socjalistycznymi. Pierwszy problem został rozpracowany w dwóch pracach o charakterze końcowym. Są to prace dr Ryszarda Szewczyka *Stosunki gospodarcze RFN z krajami socjalistycznymi na tle koniunktury i polityki finansowej w latach 1971-1982* oraz opracowanie zbiorowe (dr Stanisław Miklaszewski, dr Andrzej Wojtyła, dr Stanisław Drobny) *Ogólne problemy stosunków ekonomicznych RFN z krajami EWG i RWPG w latach siedemdziesiątych*. Zaletą pierwszej pracy jest m. in.: a) szerokie naświetlenie genezy i różnych form stosunków gospodarczych RFN z krajami socjalistycznymi, b) wyeksponowanie metod i instrumentów stosowanych przez koła gospodarcze i polityczne, c) podkreślenie współzależności między koniunkturą i polityką finansową stosowaną wobec państw socjalistycznych. W drugim opracowaniu autorom udało się w sposób ciekawy naświetlić wszystkie najistotniejsze czynniki wewnętrzne i zewnętrzne, które rzutują na aktywność RFN w handlu międzynarodowym. Efekty badawcze obu tych zakończonych tematów publikowane będą na łamach wydawanego przez Instytut Śląski w Opolu „Przełądu Stosunków Międzynarodowych”. W drugiej grupie zagadnień wykonawcy przygotowali obszerne konspekty tematów, bądź opracowania częściowe. Te ostatnie podejmują takie zagadnienia jak: a) rozwój stosunków polityczno-ekonomicznych RFN — ZSRR po 1955 r., b) stosunki polityczno-ekonomiczne RFN z krajami socjalistycznymi Europy południowo-wschodniej, c) ekonomiczno-polityczne uwarunkowania stosunków RFN — Jugosławia, d) rozwój stosunków polityczno-ekonomicznych RFN — CSRS.

Grupa tematyczna: Społeczno-polityczne i gospodarcze aspekty rozwoju NRD realizowana jest w Instytucie Zachodnio-Pomorskim Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Szczecinie. W latach 1982-1983 prace poszczególnych wykonawców koncentrowały się głównie na zbieraniu materiałów źródłowych, na dokonywaniu ich wstępnej interpretacji i klasyfikacji oraz na wypracowaniu ostatecznej koncepcji rozwiązania danego tematu. Autorzy dążyli do wyodrębnienia głównych problemów merytorycznych, nad którymi należy się skoncentrować w trakcie badań. W toku realizacji pierwszego etapu badań powstały już pierwsze elementy opracowań końcowych poszczególnych zagadnień¹⁰.

Pod kierunkiem prof. dr Hieronima Szczegóły, w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Zielonej Górze realizowany jest temat: Współpraca przygraniczna Polski i NRD w latach 1949-1984. W realizacji tego zagadnienia bierze udział dziewięć osób, w tym czterech naukowców z *Pädagogische Hochschule* w Dreźnie.

¹⁰ K. Piotrowski, *Cechy systemu centralnego kierowania gospodarką narodową w Niemieckiej Republice Demokratycznej*. „Przełąd Zachodnio-Pomorski”, z. 3-4/1982, ss. 75-91; tenże, *Zasady gospodarowania siłą roboczą w przedsiębiorstwach państwowych Niemieckiej Republiki Demokratycznej*. „Przełąd Zachodnio-Pomorski”, z. 1-2/1983, ss. 115-127; Z. Borzycki, *Geneza i główne kierunki rozwoju transportu morskiego Niemieckiej Republiki Demokratycznej*. „Przełąd Zachodnio-Pomorski”, z. 1-2/1983, ss. 155-170.

W 1983 roku zakończono pierwszą redakcję monografii, w której wyeksponowano takie zagadnienia jak: polityczne przesłanki współpracy przygranicznej, współpraca gospodarcza w dziedzinie przemysłu, rolnictwa, wykorzystania i ochrony rzeźk granicznych, zatrudnienia, współpraca w zakresie kultury, oświaty i nauki, sportu, turystyki oraz organizacji młodzieżowych. W końcowej części monografii ukazano na przykładzie województw i okręgów oraz miast przygranicznych reprezentatywne formy tej współpracy. Całościowe zakończenie tego tematu wraz z oddaniem maszynopisu do druku nastąpi w pierwszym półroczu 1984 r. Praca ta ukaże się równocześnie w języku polskim i języku niemieckim.

Dotychczasowa realizacja problemu resortowego R III/4 podsumowana została na posiedzeniu zespołu koordynacyjnego w dniu 5 stycznia 1984 r. Członkowie zespołu stwierdzili, że w większości grup tematycznych zadania naukowo-badawcze przebiegały zgodnie z przyjętym harmonogramem. Wysoko oceniono realizację planu wydawniczego problemu oraz przeprowadzone konferencje naukowe. Do istotnych osiągnięć zaliczano także nawiązanie współpracy z zagranicznymi ośrodkami badawczymi. Współpraca ta przejawia się we wspólnym organizowaniu sympozjów naukowych oraz wzajemnym udostępnianiu swoich periodyków i czasopism dla publikowania uzyskiwanych efektów badawczych. Doświadczenia z realizacji problemu resortowego R III/4 w latach 1982 - 1984 wskazują, że właściwie prowadzona koordynacja badań niemieckoznaczych pozwala uzyskiwać możliwie terminowo nakreślone cele poznawcze i użytkowe oraz jest jednym z gwarantów ich dalszego rozwoju.

Ryszard Wryk

PROF. DR HELMUT RIDDER — DOKTOREM HONORIS CAUSA
UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO

W dniu 14 października 1983 r. odbyła się w Łodzi uroczystość nadania tytułu doktora *honoris causa* Uniwersytetu Łódzkiego prawnikowi, profesorowi Uniwersytetu Justusa Liebiga w Gießen (RFN) doktorowi Helmutowi Ridderowi, zasłużonemu działaczowi i od szeregu lat pierwszemu przewodniczącemu Towarzystwa Niemiecko-Polskiego Republiki Federalnej Niemiec (*Deutsch-Polnische Gesellschaft der Bundesrepublik Deutschland e. V.*) Promotorem przewodu był prof. dr Tadeusz Szymczak z Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, recenzentami — prof. dr Kazimierz Działocha z Uniwersytetu Wrocławskiego i prof. dr Lech Janicki z Instytutu Zachodniego w Poznaniu.

Uroczystość, której — w otoczeniu Senatu Uniwersytetu Łódzkiego — przewodniczył rektor tej uczelni prof. dr Jerzy Wróblewski, zaszczylił swą obecnością: prezydent Uniwersytetu Justusa Liebiga w Gießen prof. dr Karl Alewell, profesorowie tegoż Uniwersytetu Gert Jahn i Hugon Karthaus, kierownik Biura Prawnego Ambasady RFN w Warszawie dr Axel Weishaupt, sekretarz Komitetu Łódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej doc. dr Konrad Janio, wiceprezydent miasta Łodzi dr Jan Nosko i przedstawiciel Ministerstwa Spraw Zagranicznych PRL Wojciech Więckowski. W uroczystości tej, w której uczestniczyła także mał-